

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОПТОВОГО РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ

У статті розкрито основні засади державного регулювання діяльності оптового ринку електроенергії.

Ключові слова: оптовий ринок електроенергії, ціноутворення, природні монополії, пам'ятно-енергетичний комплекс, електроенергія.

І. Вступ. Сьогодні особливо актуальною є потреба забезпечення ефективного функціонування системи незалежного професійного деполітизованого державного регулювання суб'єктів природних монополій у сфері енергетики. Головними цілями такої системи повинні стати, по-перше, забезпечення балансу інтересів держави, споживачів та суб'єктів природних монополій [1]; по-друге, створення механізму гарантування отримання кожним споживачем послуг стандартної якості та за обґрунтованою вартістю. При цьому необхідно:

- визначити чіткий «формат» і сфери регулювання суб'єктів природних монополій;
- сформулювати законодавчі умови для функціонування незалежних регулюючих органів (визначення статусу, компетенції, кола повноважень);
- визначити прозорі та недискримінаційні умови доступу до системи природних монополій;
- встановити чіткі, прозорі та недискримінаційні системи тарифоутворення для природних монополій; створити систему моніторингу фактичного рівня цін і тарифів для окремих груп споживачів і регіонів;
- визначити особливості встановлення тарифів на нафту та газ;
- запровадити систему цінового прогнозування;
- запровадити практику державних зобов'язань з постачання товарів суб'єктів природних монополій окремим категоріям споживачів;
- створити дієву систему контролю за виконанням ліцензіатами в ПЕК ліцензійних умов; упорядкувати застосування санкцій за їх порушення;
- упорядкувати процедури дроблення (відчуження майна) природних монополій на

частини для запобігання тіньовій приватизації та недопущення несанкціонованого розпорощення природних монополій;

– визначити принципи реформування форм власності в галузі; здійснити регламентацію питань, пов'язаних з управлінням державними пакетами акцій суб'єктів природних монополій.

ІІ. Постановка завдання. Аналіз досвіду зарубіжних країн свідчить, що приватизація підприємств пам'ятно-енергетичного комплексу (ПЕК) через стратегічного інвестора не вирішує ключові проблеми галузі. Інвестиції в енергетику є надто капіталоемними та тривалими у часі, що робить їх уразливими щодо політичних, економічних, технологічних та інших ризиків. Такі обставини зумовлюють проблематичність залучення значних приватних інвестицій.

Одним з варіантів реформування є створення публічних акціонерних компаній. Ключовою вимогою та ознакою такої компанії є прозорість її діяльності. Крім того, обов'язковою умовою діяльності публічної акціонерної компанії є вільний обіг її акцій на фондовому ринку. Джерелом залучення інвестиційних коштів такою компанією є випуск різноманітних фінансових інструментів (додаткові акції, облигації тощо).

Зважаючи на світовий досвід, публічні акціонерні компанії в ПЕК України доцільно створювати у сферах діяльності природних монополій (наприклад, транспортування електроенергії і газу), а також у сфері особливих державних інтересів (наприклад, комбіноване виробництво електроенергії і тепла для населення, зберігання природного газу).

Згідно з положеннями Закону України «Про природні монополії» [2], суб'єкти електроенергетики, які здійснюють передачу електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами, відносяться до суб'єктів природних монополій та перебувають у стані товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а това-

ри (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги).

Нормами Правил користування електричною енергією, затверджених постановою НКРЕ від 31.07.96 № 28 (у редакції постанови НКРЕ від 17.10.2005 № 910) (далі – ПКЕЕ), визначено, що електропередавальна організація забезпечує передачу електричної енергії в межах закріпленої території як своїми мережами, так і мережами інших власників.

При цьому, з іншими власниками мереж електропередавальна організація має укласти договори про спільне використання технологічних електричних мереж.

Виходячи з того, що жодна із сторін укладеного договору про спільне використання технологічних електричних мереж (електропередавальна організація та власник мереж (основний споживач)) не зацікавлена у мінімізації витрат на утримання електричних мереж, ПКЕЕ встановлено, що величина витрат споживача не може перевищувати величини витрат, визначених відповідно до нормативів витрат за об'ємом умовних одиниць електроустановок, які складаються за результатами діяльності електропередавальної організації, на території здійснення ліцензованої діяльності до якої приєднані електроустановки основного споживача (споживача).

Постановою НКРЕ від 12.06.2008 № 691 затверджено Методика обрахування плати за спільне використання технологічних електричних мереж (далі – Методика). Методика встановлює процедуру розрахунку плати за спільне використання технологічних електричних мереж, як послуги власників технологічних електричних мереж та конкретизує процедуру узгодження територіальними представництвами НКРЕ кошторисів витрат.

Згідно із Законом України «Про Електроенергетику» [3], допускається присутність двох категорій постачальників електроенергії на енергоринку:

– місцевий постачальник електричної енергії – постачальник електричної енергії, який одержав ліцензію з постачання електричної енергії за регульованим тарифом. («ОБЛЕНЕРГО»)

– незалежний постачальник електричної енергії – постачальник електричної енергії, що має ліцензію на постачання електричної енергії за регульованим тарифом.

Наявність незалежних постачальників значно обмежує можливості обленерго зловживати монопольною владою, або, точніше, позбавляти обласних споживачів вибору постачальника. Обленерго, попри наявність конкурентної боротьби з незалежними постачальниками за сегменти ринку, все ж таки перебувають в апіорі більш вигідній позиції, оскільки саме їм належить виняткове право власності на обласні електричні мережі. За незалежними постачальниками законодавчо закріплене право використовувати комунікації локальних монополій з метою реалізації аналогічних послуг споживачам. Будучи підприємствами, які постачають енергію електричними мережами, які не є їх власністю, незалежні постачальники змушені вносити плату за користування цими місцевими (локальними) електромережами відповідній обласній обленерго.

Отже, незалежні постачальники, за якими законодавчо закріплене право використовувати природні комунікації локальних монополій (обленерго), створюють конкурентне середовище й примушують природні монополії збільшувати ефективність діяльності, а отже і знижувати тарифи.

Таким чином, необхідно створити таку структуру і послідовну систему, яка забезпечувала б ефективне функціонування ринку електричної енергії з урахуванням екологічних умов. З іншого боку, менеджерам генеруючих компаній, що беруть участь на оптовому ринку електричної енергії (ОРЕ), доведеться вирішувати задачі, з якими вони раніше не стикались. Тобто, необхідно не просто виробляти енергію, а потім її продавати, а в нових ринкових умовах найважливішим є правильне визначення рівня ціни в ціновій заявці – документі, який бере участь в аукціоні на ринку електричної енергії. Отже, потрібно встановити таку ціну, щоб вона могла покрити не тільки змінні витрати, але і постійні, принести прибуток компанії, одночасно вирішити задачу конкуренції на ринку.

III. Результати. Що стосується ціноутворення на ОРЕ, то слід зазначити, що воно об'єктивно має певні особливості [4], зумовлені здійсненням купівлі-продажу електричної енергії на ОРЕ в межах об'єднаної енергетичної системи України та в умовах постійного і безперервного в часі збалансування виробництва та споживання електричної енергії.

Відповідно до Закону України «Про електроенергетику» [3] ціни на електричну енергію

енергогенеруючих компаній та оптові ціни визначаються за Правилами ринку, які є невід'ємною частиною Договору. Договором та Правилами ринку визначено механізм функціонування ОРЕ, порядок розподілу навантажень між енергогенеруючими джерелами, правила формування ринкової ціни на електричну енергію. Зокрема, визначено такий механізм формування оптової ринкової ціни [5]:

- виробники – теплові електростанції енергогенеруючих компаній, що працюють за цінними заявками, щоденно надають на свої енергоблоки погодинні цінні заявки і заявки робочої потужності, які відображають витрати на виробництво електричної енергії та можливий діапазон регулювання навантаження;

- виробники – атомні електростанції подають заявки робочої потужності по кожному енергоблоку;

- виробники – гідроелектростанції надають заявки робочої потужності по кожній електростанції;

- виробники – теплоелектроцентралі надають заявки робочої потужності по кожній електростанції.

На основі прогнозованого обсягу споживання, обсягу міждержавних перетоків електричної енергії визначається оптимальний склад працюючого енергетичного обладнання з точки зору мінімальної вартості виробництва її тепловими електростанціями залежно від рівня необхідного покриття графіка навантаження. Атомні електростанції працюють в базисній частині графіка. Теплові електростанції працюють в базисній частині графіка і регулюють змінну його частину. Гідроелектростанції працюють в піковій частині графіка.

Виходячи із зазначених вище даних відповідно з Правилами ринку визначається погодинна ціна закупівлі електричної енергії, виробленої тепловими станціями, які працюють за цінними заявками. При цьому тарифи на виробництво електричної енергії атомними електростанціями, гідроелектростанціями та ТЕЦ встановлюються НКРЕ.

Вартість електричної енергії, яка закуповується на ОРЕ, визначається як середньозважена величина вартості електричної енергії теплових, атомних електростанцій, гідроелектростанцій, теплоелектроцентралей та інших суб'єктів підприємницької діяльності, які продають електричну енергію в ОРЕ.

Оптова ринкова ціна електричної енергії формується на погодинній основі виходячи з платежів:

- виробникам електричної енергії;
- імпортерам електричної енергії;
- підприємству, яке здійснює диспетчерське управління об'єднаною енергетичною системою та передачу електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами;
- іншим особам, які мають право на отримання коштів відповідно до законодавства.

Для врегулювання питання оплати за куплену на ОРЕ електричну енергію енергопостачальними компаніями, які здійснюють постачання електричної енергії за регульованим тарифом, з метою компенсації їм збитків під час розрахунків за електричну енергію споживачами, для яких визначено окремий порядок регулювання ціни, що не забезпечений джерелами фінансування, НКРЕ запроваджено систему застосування дотаційних сертифікатів.

Роздрібна ціна на електричну енергію формується постачальниками електричної енергії згідно з умовами та правилами здійснення підприємницької діяльності з постачання електричної енергії.

Стосовно порядку розрахунків на ОРЕ слід зазначити, згідно із Законом України «Про електроенергетику» для проведення розрахунків за закуплену на ОРЕ та спожиту електричну енергію енергопостачальники, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, їх відокремлені підрозділи та оптовий постачальник електричної енергії відкривають в установах уповноваженого банку поточні рахунки із спеціальним режимом використання. Перелік поточних рахунків із спеціальним режимом використання в уповноваженому банку для зарахування коштів за електричну енергію затверджується та доводиться до відома споживачів Національною комісією регулювання електроенергетики України.

Споживачі, які купують електричну енергію у енергопостачальників, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, вносять плату за поставлену їм електричну енергію енергопостачальнику виключно на поточний рахунок із спеціальним режимом використання в уповноваженому банку. У разі перерахування споживачами коштів за електричну енергію на інші рахунки отримувачі повинні повернути ці кошти за заявою споживача або за власною ініціативою в триденний термін з моменту їх отримання.

Кошти з поточних рахунків із спеціальним режимом використання енергопостачальників, що здійснюють підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, перераховуються згідно з алгоритмом ОРЕ виключно на:

- поточний рахунок із спеціальним режимом використання оптового постачальника електричної енергії;

- поточний рахунок підприємства, яке здійснює передачу електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами;

- поточний рахунок енергопостачальника.

Кошти за електричну енергію, закуплену на ОРЕ, всіма енергопостачальниками перераховуються виключно на поточний рахунок із спеціальним режимом використання оптового постачальника електричної енергії.

З поточного рахунка із спеціальним режимом використання оптового постачальника електричної енергії зазначені кошти спрямовуються виключно:

- енергогенеруючим компаніям та іншим суб'єктам підприємницької діяльності, які провадять продаж електричної енергії оптовому постачальнику електричної енергії;

- підприємству, яке здійснює диспетчерське управління об'єднаною енергетичною системою та передачу електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами;

- на поточний рахунок оптового постачальника електричної енергії;

- іншим особам, які мають право на отримання коштів з інвестиційної складової оптового тарифу на електричну енергію, затвердженої Національною комісією регулювання електроенергетики України, в тому числі на спільне фінансування розвитку нетрадиційних джерел електричної енергії.

Умови про оплату електричної енергії коштами та про відкриття поточного рахунка із спеціальним режимом використання оптового постачальника електричної енергії (енергопостачальника, що здійснює підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території) є обов'язковими умовами договору купівлі-продажу електричної енергії між оптовим постачальником електричної енергії та енергопостачальником (договору на постачання електричної енергії між енергопостачальником, що здійснює підприємницьку діяльність з постачання електричної енергії на закріпленій території, та споживачем).

Оптовий постачальник електричної енергії зобов'язаний забезпечити щоденне інформування учасників ОРЕ і органів виконавчої влади про стан проведення розрахунків на ОРЕ.

На поточні рахунки із спеціальним режимом використання не може бути звернено стягнення за зобов'язаннями учасників ОРЕ, операції на поточних рахунках із спеціальним режимом використання не підлягають призупиненню.

IV. Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що ОРЕ фактично був сформований та функціонує в теперішньому вигляді декілька років. Система відносин ОРЕ, побудована на принципах, закладених Договором, постійно розвивається в напрямі вдосконалення регулятивних чинників, саморегуляції ринку, забезпечення прозорості діяльності ОРЕ та балансу інтересів усіх його учасників.

Реформування оптового ринку електроенергії передбачає подальше запровадження конкурентних відносин на цьому ринку. Для цього необхідно вирішити комплекс проблем, зокрема: забезпечити повну оплату за спожиту електричну енергію споживачами і відповідно 100% оплату товарної продукції виробників; вирішити проблеми заборгованості за куплену електричну енергію на оптовому ринку по всьому ланцюгу від споживача до генерації; знизити рівень втрат в електричних мережах; ліквідувати перехресне субсидіювання тарифу для населення через завищення тарифів промисловим споживачам; розвивати об'єднану енергетичну систему України та інтегрувати її з суміжними енергосистемами, включаючи європейську; удосконалити тарифну та інвестиційну політику тощо.

З метою подальшого розвитку конкурентних відносин при експорті електроенергії доцільно запровадити регулярні аукціони з продажу електроенергії за кордон за ціною, не нижчою, ніж на оптовому ринку електроенергії, шляхом доповнення Закону „Про електроенергетику» положеннями про особливості експорту електроенергії, якими встановлюватиметься обов'язковість аукціонів на продаж електроенергії за кордон та її мінімальна ціна. Це дасть змогу законодавчо підтримати кроки, зроблені останнім часом в напрямі вдосконалення врегулювання питань енергоекспорту.

Таким чином, Україна може забезпечити прийнятний рівень енергетичної безпеки та стати конкурентоспроможною в світі, лише зробивши протягом наступних років потужний технологічний ривок. Такі завдання потребують, на-

самперед адекватної законодавчої бази, у зв'язку з чим законотворча робота має спрямовуватися на досягнення стратегічної мети – становлення України як технологічно передової держави у глобальному світовому просторі.

Для вирішення наведених проблем необхідно ухвалити концептуальні положення політики енергоефективності, де визначити механізми державного регулювання у сфері ефективного використання енергетичних ресурсів (цілі і механізми впровадження). Серед концептуальних положень найважливішими мають бути:

– пріоритетність політики енергоефективності для національної економіки (суб'єктів господарювання, органів виконавчої влади);

– застосування стимулювання впровадження енергозберігаючих технологій шляхом заохочення і створення економічних стимулів суб'єктам господарювання для реалізації проектів енергозбереження;

– забезпечення підприємств і побутових споживачів засобами обліку використання газу, електро- та теплоенергії, гарячої і холодної води;

– забезпечення прозорості процедур і зрозумілості цінової політики на енергоресурси, уни-

кнення непрямих розрахунків між постачальниками та споживачами енергоресурсів.

Отже, Україні вкрай необхідна узгоджена робота законодавчої і виконавчої влади в частині інституціоналізації довгострокових інструментів енергетичної політики, підготовки секторальних планів стимулювання економічного розвитку галузей ПЕК, розробки єдиної експортно-імпоротної політики в енергетичній сфері тощо.

1. Портер М. Конкуренция: Учебное пособие: Пер. с англ. – М: Вильямс, 2000. – 495 с.

2. Закон України "Про природні монополії". [Електронний ресурс]. // <http://zakon1.rada.gov.ua>.

3. Закон України «Про електроенергетику» N 575/97-ВР із змінами і доповненнями від 16 жовтня 1997 року. / <http://zakon1.rada.gov.ua>.

4. Левицький Ю. А. Проблеми і перспективи розвитку оптового ринку електричної енергії України / Ю. А. Левицький // Європейський вектор економічного розвитку. – 2009. – № 2 (7). – С.68-80.

5. Концепція функціонування та розвитку оптового ринку електричної енергії України. Схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р., № 1789.

In the article the basic principles of state regulation of the wholesale electricity market.

УДК 658.012.4: 339.654 (477)

Чубар М. М.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

На основі аналізу існуючих наукових та практичних підходів запропоновано шляхи активізації зовнішньоекономічної діяльності та підвищення експортного потенціалу підприємств легкої промисловості.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, експортний потенціал підприємства.

І. Вступ. Стратегії розвитку більшості країн світу передбачають зовнішньоторгівельну експансію на найбільш перспективні міжнародні ринки. Згідно з теорією порівняльних переваг, кожна держава чи адміністративна одиниця всередині неї найбільш здатна до економічно ефективного виробництва та реалізації певної визначеної вузької групи товарів. Економічна ефективність виробництва та збуту саме цих товарів па зовнішньому ринку для даної території об'єктивно обумовлена сукупністю певних зовнішніх (відносно цієї території) факторів, таких як, на-

приклад, стратегія конкурентів, а також внутрішніх – наприклад, фактичних можливостей підприємств цієї території до виробництва та експорту даних товарів.

II. Постановка завдання. Необхідно брати до уваги, що крім галузей промисловості, які є провідними у конкретній державі та на які припадає лівова частка реалізованого експортного потенціалу впродовж останніх років (в Україні це, здебільшого, галузі важкої промисловості – машинобудування, металургія та ін.), існують також галузі, що також володіють певним експортним потенціалом, який на даний момент, через вплив тих чи інших чинників, не реалізувався достатньою мірою. Однією з таких сфер економічної діяльності є легка промисловість.

Ряд вітчизняних науковців у своїх дослідженнях працюють над вирішенням проблеми пошуку ефективних шляхів підвищення експортного потенціалу на різних рівнях економіки та для підприємств різноманітних галузей. Так, Галак